

О. М. ЛЕВКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
econom_theory@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7256-9958

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КВАЗІРЕНТА ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ПЕРЕГЛЯД КОНЦЕПЦІЇ¹

Досліджено механізми формування, розподілу, використання в умовах глобалізації інтелектуальної квазіренти (ІКР), що зумовлюють перетворення останньої з чинника стимулювання інноваційного розвитку на чинник монополізації світових ринків та гальмування процесів створення і дифузії знань. Уточнено зміст ІКР, визначено критерії ефективності. Акцентовано увагу на сучасних трансформаціях механізмів формування і розподілу ІКР ТНК, що уможливають отримання надприбутків всупереч, а не завдяки інтелектуальній складовій.

Ключові слова: інтелектуальна квазірента, транснаціональні корпорації, механізми формування і розподілу, баланс інтересів.

JEL Classification: O31.

Постановка проблеми. Забезпечення балансу інтересів усіх суб'єктів відносин інтелектуальної власності (далі — ІВ) традиційно вважається базовим принципом побудови і функціонування системи охорони і захисту ІВ [1, с. 5]. Головним стимулом для інвесторів у сфері ІВ, для країн щодо підтримки розвитку високотехнологічних виробництв є прагнення отримати інтелектуальну ренту (ІР). Остання має служити джерелом покриття інноваційних витрат і водночас — подальшого розвитку інноваційної сфери, інструментом

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

стимулювання інноваційних процесів. Утім глобалізація зумовила трансформацію існуючих і появу нових механізмів формування і розподілу ІР, науковці звертають увагу на вияви неефективності системи рентних відносин в інтелектуальній сфері, на перетворення ІР на чинник монополізації ринків і порушення зазначеного вище принципу балансу інтересів. Отже, актуальними є дослідження сучасних механізмів формування, розподілу, використання ІР та їх впливу на соціально-економічний розвиток для пошуку шляхів реформування діючої системи охорони і захисту ІВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання рентних відносин у сфері ІВ є недостатньо розробленими. Природу відносин ІР досліджували Ю. Яковець, автори праць [2–7]. Методичний підхід щодо оцінки ІР подано в роботі [7]. Для цілей ідентифікації сучасних механізмів формування і розподілу ІР змістовними є роботи [8–10]. На суперечності розвитку відносин у сфері ІВ звертають увагу В. Валле [11], А. Олефір [12]. Утім слід констатувати відсутність системних досліджень сучасних чинників впливу на процеси формування, розподілу, використання ІР, що зумовлені глобалізацією.

Формулювання цілей. Виявити і продемонструвати суперечності концептуального уявлення про ІР як чинник інноваційного розвитку в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Єдиного підходу до визначення ІР у науковій літературі до сьогодні не існує, як тотожні часто застосовуються поняття «інтелектуальна рента», «інтелектуальна квазірента». *Інтелектуальною рентою (ІР)* називають сталий надприбуток від використання відтворюваних і не пов'язаних з експлуатацією природних ресурсів інтелектуальних факторів виробництва (інтелектуального капіталу), що має місце внаслідок тимчасової монополії на інтелектуальний продукт [4; 5; 7]. ІР становить форму економічної реалізації власності на інтелектуальні ресурси та інноваційні продукти. Причина утворення: монополія фахівця на власний людський капітал і компанії — на структурний, монополія компанії на користування людським капіталом як виробничим об'єктом, що виникає в умовах обмеженості якісних ресурсів [4, с. 26–28]. ІР утворюється за рахунок [7, с. 123]: 1) надбавки до ціни реалізації інноваційної продукції (надприбуток інноваційно активних підприємств від виробництва і реалізації продукції на основі об'єктів ІВ); 2) доходу від передання прав інтелектуальної власності (продаж ліцензій); 3) гудвілу інноваційно активних підприємств, що збільшує обидві складові ІР. ІР формується на ринку ІВ, є формою оплати користувачем (покупцем) доступу до обмеженого на даний момент інтелектуального ресурсу [5]. Майже в усіх наукових працях, присвячених цій проблематиці, зазначається така особливість утворення ІР: витрати на створення інтелектуального продукту можуть у разі відрізнятись від кінцевого доходу власника, оскільки вартість

тиражування інтелектуального продукту здатна наближуватись до нуля. У джерелі [5] пропонується вирізнити категорії ІР та інтелектуальної квазіренти (ІКР) у контексті проблеми визначення розподілу рентного доходу між творцем і власником об'єкта ІВ. Компанія виступає як орендар людського капіталу, оплачує його використання у вигляді заробітної плати і може частину рентного доходу працівників/творців перерозподіляти на свою користь. Цю частину ІР і пропонується називати ІКР. Утім особливості формування та привласнення ІР такі, що більш коректним є використання надалі терміна «квазірента» (ІКР). Адже *квазірента* — це надприбуток, що привласнюється власником унаслідок монопольного володіння *неприродним* виробничим ресурсом і має тимчасовий характер [4, с. 26]. Одним із її різновидів і є інтелектуальна квазірента. Її відмінності від природної ренти [4–6]:

1. Першоджерелом ІКР є не природні ресурси, а інтелект, знання, досвід, втілені у технологіях, способах організації виробництва тощо.

2. Існування обмежене у часі. Може швидко зникати в результаті конкуренції в освоєнні технологічних інновацій. Залежить від циклічної динаміки розвитку науки і техніки, періодичної зміни технологічних укладів.

3. Є компенсацією за накопичений і реалізований в інноваціях людський капітал, інноваційний ризик. Часто є результатом перерозподілу вже створеного доходу [4, с. 26].

Суб'єктами привласнення ІКР є власники інтелектуального капіталу, інтелектуальних ресурсів, інтелектуального продукту. Суб'єктами розподілу ІКР можуть бути: розробники, інноваційно активні підприємства, державні органи влади. Основним каналом реалізації ІКР є інновації. Як зазначалось вище, ІКР має стати джерелом покриття витрат, стимулювання інноваційних процесів. Утім вона не забезпечуватиме необхідних мотивів для створення інноваційних продуктів, якщо дохід розподілятиметься між низкою учасників, а витрати здійснюватиме передусім винахідник. У цьому контексті становить інтерес запропонований у джерелі [6] поділ ренти на ефективну й неефективну. Ефективна є продуктивною, створює додану вартість в економіці, стимулює поведінку, що *підвищує Парето-ефективність економіки*. Неефективна призводить до зменшення суспільного продукту, зниження Парето-ефективності. Різниця між суспільними і приватними витратами створення інтелектуальних продуктів не має бути надто великою — якщо приватні значно перевищуватимуть суспільні, для власників інтелектуального капіталу зменшуються стимули для інноваційної активності, якщо ж навпаки — суспільство нестиме втрати, знизиться потенціал дифузії інновацій. Реальністю сьогодення в глобальному масштабі є другий варіант. Структурування доходів між творцем, інвестором, суспільством здебільшого визначається тривалістю й обсягом захисту в межах існуючої системи охорони і захисту прав ІВ [3]. Глобалізація

зумовила появу низки інструментів, що уможлиблюють збільшення квазі-рентних складових у доходах правовласників (передусім, корпорацій), подовження терміну їх отримання не за рахунок посилення інтелектуальної складової. Механізми формування, розподілу і перерозподілу ІКР можна класифікувати на ринкові, механізми ТНК, державного і міжнародного регулювання. Найбільш помітним, на наш погляд, для означених вище цілей дослідження є вплив ТНК, що застосовують такі механізми для формування і розподілу на власну користь ІКР (передусім, світової).

1. *Створення «ланцюжків вартості» і застосування механізмів трансфертного ціноутворення* (у т. ч. щодо об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ)). Одним із способів максимізації прибутку від функціонування мережної структури ТНК є вибудова так званих «ланцюжків вартості» — розміщення різних стадій виробництва певного продукту на підприємствах різних країн у такий спосіб, щоб найбільша частка вартості створювалась у країнах з найменшим рівнем оподаткування. Передбачає такий поділ операцій за підрозділами ТНК, що виробники окремих складових частин продукції зазвичай не мають уявлення про увесь алгоритм (технологію) створення продукту. Уможливорює при створенні «невідчутних» активів перенесення на підрозділи у країнах, що розвиваються, значної частки відповідних витрат, що не є зіставною з вигодами, які отримують ці держави. Широко використовуються можливості трансфертного ціноутворення (регульованих цін, що застосовуються при операціях між підрозділами мережі ТНК і можуть істотно відрізнятися від ринкових) і офшорних юрисдикцій для мінімізації оподаткування, виведення прибутків з певних країн.

2. *Передача прав на ОІВ залежним покупцям*. Продаж ліцензії може супроводжуватись низкою обмежень: примусові купівля/продаж продукції з використанням трансфертних цін; вимога передавання ліцензіару прав на будь-які удосконалення, що належать до переданої технології (поворотна ліцензія).

3. *Приховування неявного знання*. Передача не усіх, а лише частини елементів технології є способом збереження монопольного становища на певному ринку, ускладнення для конкурентів процесів копіювання чи вдосконалення. Сучасні патентні технології уможливають обмеження розкриття інформації у формулі винаходу [11], тож дифузія знань гальмується.

4. *Блокування перспективних досліджень і розробок* (штучне подовження терміну отримання ІКР). За джерелом [3], прагнення максимізувати прибуток спричинює набуття використанням інтелектуальної праці *викривлених форм*. Виявляється це у тому, що компанії вдаються до специфічних патентних стратегій для блокування перспективних напрямів НДДКР конкурентів (оточення патентами, покриття, загородження). «Патентним сквотерством» називають розміщення патентів на потенційні, але ще не здійснені

винаходи, для подальшого використання проти реальних винахідників. Розширюється зона чинності патентів і авторського права. Патентні війни, переорієнтування ресурсів ТНК з НДДКР і створення інноваційних продуктів на пошук механізмів отримання ІКР через використання системи захисту прав ІВ є реаліями сьогодення.

5. Створення *патентних об'єднань (пулів)*. В умовах, коли кількість патентів збільшується, з'являються патенти на вторинні винаходи, права на які перекриваються, створюються патентні об'єднання. Дозволяють власникам патентів, які всі разом необхідні для впровадження продукту або технології, передавати їх за ліцензіями або переуступати права. Утім для укладення угод з такими об'єднаннями необхідні значні витрати, а також виникає можливість для невеликих груп основних власників патентів обмежувати доступ конкурентів. Це посилює монополізацію світового ринку ІВ, уможлиблює подовження терміну отримання ІКР, недовикористання ресурсів, обмеження винахідництва. За джерелом [9], у фармацевтичному бізнесі увесь набір патентів контролюється 10–12 ТНК, що створюють патентні пули, і, не зважаючи на аргументацію фармкорпорацій про потребу у коштах для НДДКР, вже більше десятиліття як прогрес у цій галузі зупинився. Згідно з доповіддю Єврокомісії, в період 2000–2007 рр. подвоїлася кількість заявок на фармацевтичні патенти, але 87 % з них є вторинними (не на діючу речовину, а на метод виробництва, лікарську форму) [10, с. 76], а фармацевтична промисловість, наприклад, у США витрачає на маркетинг коштів більше, ніж на розробку нової продукції.

6. *Формування свідомості споживача* — переконання його у тому, що лише великі корпорації можуть виробляти якісні товари — дозволяє багаторазово завищувати ціни (наприклад, на ринку фармацевтичної продукції, де споживачі віддають перевагу брендовим лікам замість дженериків, навіть якщо їх ціна відрізняється у десятки разів).

7. *Уніфікація стандартів* виробництва продукції уможлиблює поширення монопольної влади, ареалу збуту продукції (отримання ефекту масштабу), для країн базування ТНК — можливість політичного впливу і блокування діяльності конкурентів з інших країн шляхом застосування потенціалу санкцій щодо можливостей використання певних технологій. Розробка і просування, ухвалення міжнародного стандарту є вельми дорогим і складним процесом, що під силу лише найбільшим корпораціям.

8. *Вилучення ІКР через експлуатацію інтелектуальних трудових ресурсів*. За висновками багатьох дослідників [1; 3; 9], сучасне авторське право служить засобом експлуатації творчого індивідуума, для якого зберігається єдина можливість реалізовувати творчі здібності лише всередині корпорацій, за умов вузької спеціалізації при здійсненні централізованих НДДКР. Інтелектуальний

продукт є одночасно результатом індивідуальної діяльності творця та використання ним суспільно доступних ідей та знань, інтелектуальної праці «попередників» [3]. У результаті відбувається безкоштовне привласнення культурних благ корпораціями.

9. *Лобіювання інтересів*, фінансування заходів щодо *примусу до виконання прав*. Діючі системи авторського і патентного права дедалі частіше визначають як такі, що захищають інтереси не авторів інтелектуального продукту, а правовласників — передусім ТНК та численних посередників. Прикладом може бути прийнятий у 1998 р. в США так званий «Закон Мікі-Мауса» (на 20 років подовжив термін дії авторських прав), пролобійований Walt Disney, щоб подовжити права на відповідного літературного персонажа [1, с. 7]. За висновками автора [1], невелика кількість транснаціональних медіакорпорацій свідомо стримує поширення культурної та наукової інформації, приносячи розвиток суспільства у жертву комерціалізації, а авторам діюча індустрія контенту не здатна створити мотивацію, що сприяла б творчості. Корпорації та їх об'єднання фінансують компанії із забезпечення «примусу до виконання», відповідні бюджети складають десятки мільйонів доларів. Так, для Міжнародної федерації звукозапису IFPI у 2009 р. ці видатки склали 120 млн дол., Союзу розважального програмного забезпечення BSA — 70 млн дол.

10. *Недобросовісна конкуренція*. Прикладом можуть служити дії ТНК, що спеціалізуються на виробництві трансгенного насіння рослин, хімікатів для їх оброблення, і яких звинувачують у застосуванні для захоплення ринків інших країн таких методів, як кредитний тиск (надання кредиту фермерам за умови використання патентованого насіння ТНК, оскільки це має гарантувати високий врожай) і т. п. За результатами дослідження [11, с. 233–235], права ІВ на сорти рослин обмежують можливості населення різних країн здійснювати сільськогосподарську діяльність. Наприклад, відповідно до угоди, що її укладає з фермерами ТНК Monsanto (найбільша сільгоспкорпорація США), останні позбавлені прав зберігати і продавати насіння, мають сплачувати, окрім роялті, 5 дол. за кожен фунт насіння як «плату за користування технологіями», санкції за порушення еквівалентні стократному розміру можливих збитків корпорації [11, с. 235].

Поширеним способом експлуатації менш розвиненого ринкового простору корпораціями залишається так зване *біопіратство*. *Біопіратством* називають процес незаконного патентування ТНК традиційного знання (позбавлення аборигенних суспільств права на генетичні ресурси і власні знання та заміни його правом глобальних монополій на експлуатацію біологічного різноманіття). Сфери поширення: сільське господарство, медицина, продукти харчування. Свого часу від біопіратства найбільше постраждала Індія: традиційна східна медицина, кухня, парфумерія стали об'єктами першочергової

уваги «біопіратів»; сотні рослин, що ростуть на території Індії, були незаконно запатентовані іноземними ТНК. Найгучніша подія: патентування в 1998 р. компанією Rice Tech рису «басмати», що є одним із основних експортних товарів Індії. Річ у тім, що доведення невідповідності таким критеріям патентування, як новизна, неочевидність, ускладнено через недоступність іноземним патентним відомствам для перевірки інформації, якщо вона не перекладена на основні мови (наприклад, джерелом є індійська медична література) [11]. Міжнародне опротестування патента коштує близько 200–600 тис. дол. і може тривати 5–7 років. До недавнього часу у світі щорічно видавалось близько 2000 патентів на лікарські засоби, створені на основі традиційних медичних знань. Індійський уряд наприкінці 1990-х рр. усвідомив необхідність розробки превентивних заходів, що уможливили б відсікання «піратських» заявок ще на стадії подання. Вихід було знайдено у створенні *Цифрової бібліотеки традиційних знань (ЦБТЗ* — розглянемо далі), чому передувало дослідження масштабів патентування іноземними компаніями традиційних знань. Його висновки: 5 тисяч випадків надання таких патентів; лише у Брюсселі було запатентовано з лікувальною метою 285 рослин, що століттями застосовувались у індійських медичних практиках (аюрведі та ін.).

11. Система «зборів за приватне копіювання», бенефіціарами якої є передусім компанії-посередники. Цікавим прикладом інструменту вилучення ІКР є спеціальні збори, що їх сплачують у багатьох країнах світу (у т. ч. і в Україні) імпортери та виробники мобільних телефонів, комп'ютерів та іншого обладнання, здатного записувати та відтворювати інформацію, а отже такого, що потенційно може бути використано для порушення прав ІВ. Вважаються формою компенсації, що утримується з кінцевих користувачів на користь правовласників. Найчастіше встановлюється у відсотках від митної або відпускної ціни [18, с. 11]. Норма імплементована у законодавство багатьох країн світу: країн ЄС, Канади, США, Туреччини, Японії, РФ, України та ін. Збирання здійснюється централізовано уповноваженою організацією з наступним *перерозподілом між організаціями колективного управління*, які в подальшому мають перераховувати винагороду правовласникам. Ставки також відрізняються по країнах (Японія — 1–3 %, РФ — 0,5 %, США — 3 %, Україна — від 0,02 % до 1,5 % залежно від виду обладнання чи носія). Діюча система захисту авторських і суміжних прав призводить до гальмування поширення знань, вилучення із сфери суспільного надбання дедалі більше творів мистецтва, наукових праць, винагороду ж отримують передусім інституційні посередники.

Державні (інструментами податкової, інноваційної, зовнішньоекономічної політики) і міжнародні механізми, що мають сприяти виправленню «фіаско ринку» та стимулювати соціально-економічний розвиток, також здійснюють

помітний вплив на формування і перерозподіл ІКР. Певна суперечність між цілями державного і міжнародного регулювання може виникнути, якщо йдеться про світову ІКР: адже послаблення захисту прав ІВ в межах конкретної країни може мати наслідком не лише втрати інвестиційних перспектив для певних галузей, а й позитивний мультиплікативний ефект через використання «надлишку споживача», що утворюється, в інших секторах економіки.

Державне регулювання відповідних відносин спрямоване на створення умов, від яких залежить здатність національної економіки формувати, засвоювати ІКР, використовувати для стимулювання інноваційних процесів. Цей напрям потребує окремого дослідження, тому акцентуємо лише на кількох інструментах. *Примусове ліцензування* (право уряду країни надавати дозволи компаніям усередині держави на виробництво медичних препаратів із використанням запатентованих технологій), що містить значний потенціал застосування для України, застосовується у випадках: винахід не використовується чи недостатньо використовується в країні; неможливе використання без застосування іншого винаходу; з метою забезпечення здоров'я населення, оборони держави, екологічної та іншої безпеки суспільства [10, с. 78]. У 2012 р. в Індії наслідком видачі примусової ліцензії на аналог препарату для лікування раку нирок «Нексавар» компанії Bayer з роялті на рівні 6 % стало виробництво дженерика за ціною 8,8 тис. рупій (оригінальний препарат коштує 280 тис.). Застосовують примусове ліцензування лікарських засобів Бразилія, Індонезія, Китай, Таїланд, Єгипет, що сприяє значному зниженню цін на ліки. За результатами дослідження Г. Андрощука, на українському ринку лікарські засоби іноземного виробництва становлять понад 76 %, 90 % є технологічно застарілими, термін охорони завершився і ТНК блокують вихід на ринок дешевих медикаментів [10, с. 75]. Автор пропонує запровадити жорсткі вимоги щодо патентоспроможності фармпрепаратів, щоб уникати видання «вічнозелених» вторинних патентів, скористатися можливостями «гнучких положень» Угоди ТРІПС [10, с. 82]. Стосовно ліків може застосовуватись і *паралельний імпорт* — ввезення в країну більш дешевих ліків, вироблених у третіх країнах в обхід патентних прав [12, с. 95].

Цифрова бібліотека традиційних знань, вперше створена в Індії, — приклад, на наш погляд, успішного застосування інструментів державного регулювання сфери ІВ. Традиційні знання (ТЗ), за визначенням ВОІВ, є результатами інтелектуальної діяльності в традиційному контексті (ноу-хау, навички, інновації, практика і пізнання), втілюють традиційний лад корінних і місцевих громад або містяться в кодифікованих, усних чи інших формах знань, що передаються з покоління в покоління [14, с. 22]. Створена у 2001 р. міждисциплінарною групою індійських фахівців ЦБТЗ передбачає документування ТЗ, що належать до суспільного надбання, в цифровому форматі 5-ма між-

народними мовами. *Призначення*: запобігання видачі «піратських» патентів; доведення патентним відомствам усього світу, що ті чи інші традиційні рецепти, формули, практики не можуть бути об'єктом захисту, усунути їх, закріпивши за ними статус загальнолюдського надбання; накопичення інформації про ТЗ для стимулювання досліджень. Було оцифровано близько 148 стародавніх книг та манускриптів (34 млн сторінок), зареєстровано 200 тис. медичних рецептів як суспільної власності. З 2006 р. доступ до баз ЦБТЗ надано патентним органам США, Великобританії, Японії, ЄС. ЦБТЗ уможливила скасування європейськими реєстраторами 36 піратських патентів, американськими — 40. Останніми роками ЦБТЗ поповнюється техніками йоги, розглядається як можлива модель створення докладної бази даних для інших країн. Подібні ЦБТЗ вже створені у Китаї, Гані, Малайзії, Нігерії, ПАР, Таїланді та ін. [14, с. 25].

Збори з виробників та імпортерів обладнання, що може бути використано для відтворення інформації в домашніх умовах, розглядалися вище, утім звернемо увагу на таке. У багатьох країнах законодавчо визначено частину збору (від 10 до 100 %), що до розподілу має спрямовуватись на підтримку соціокультурних проектів [8, с. 15], у тому числі — молодих митців. В Україні подібної норми немає, тому поділяємо позицію автора [8] щодо доцільності її запровадження для підвищення ефективності використання рентних доходів (щоправда, суми таких зборів в Україні є мізерними: 24,9 тис. євро у 2012 р.).

Регулювання міжнародного руху ОІВ здійснюється такими міжнародними організаціями, як СОТ (Угода TRIPS), Міжнародна організація інтелектуальної власності, а також у рамках міждержавних угод. Чимало дослідників звертають увагу на переважання при цьому інтересів розвинених країн, шкоду (а подекуди — загрозу) національним інтересам інших держав [10–12]. Позиції країн на міжнародній арені, можливість впливати на розробку формальних норм і правил поведінки на ринку прав ІВ не є рівними. Уніфікація і поширення міжнародних стандартів регулювання сфери ІВ уможливають для окремих країн і корпорацій вилучення глобальної ренти через інституційні новації. Найбільш відомий інструмент — угода TRIPS у рамках СОТ (встановлює мінімальні норми охорони прав ІВ), що критикується стосовно впливу на сферу охорони здоров'я (надмірна жорсткість щодо фармацевтичної продукції), сільське господарство (патентування сортів рослин, живих організмів), містить ризики для національної безпеки країн (детальний аналіз — див. джерело [12]). Зазначені вище механізми примусового ліцензування, паралельного імпорту саме належать до таких, що мають виправляти недоліки існуючої системи правового захисту ІВ, право на них передбачено TRIPS, утім відома низка випадків тиску з боку США та інших країн на держави, що

застосовували цей інструмент: щодо ПАР у 1998 р. (ліки для хворих на ВІЛ/СНІД), у 1997–1998, 2006–2007 рр. — щодо Таїланду (ліки від ВІЛ/СНІД, для серцево-судинної системи), 1997–1999 рр. — щодо Бразилії) та ін. [11, с. 221–222]. З урахуванням того, що 80 % продукції фармкорпорацій споживається у розвинених країнах, аргумент про неможливість відшкодувати витрати на створення ліків наразі послаблення охорони прав ІВ у менш розвинених державах є сумнівним [11, с. 224]. Доцільною є рекомендація для останніх бути обережними при укладенні відповідних міжнародних угод і наполегливими у відстоюванні своїх прав.

За переконанням Д. Алексєєвої [2], формування права ІВ як соціальної технології має ґрунтуватись на розумінні очікуваного соціального результату. Д. Алексєєва робить такі висновки: у випадку з розподілом можливостей доступу до ІВ йдеться про *приватну справедливість* — морально санкціонований спосіб взаємного врівноваження конфліктуючих інтересів. *Не йдеться про винагороду відповідно до витрачених зусиль або потенційної корисності для суспільства*, а лише про необхідність обопільної згоди (учасників угоди) щодо правил обміну, щоб він уважався чесним. Критики ж діючої системи ІВ апелюють до *загальної справедливості*, що ґрунтується на універсальних цінностях, на які має орієнтуватись суспільство. Якщо основною функцією права ІВ як соціальної технології є дотримання балансу інтересів правовласників і суспільства, то і ефективність права ІВ має оцінюватись за такими критеріями, як адекватність завданням збереження і розвитку різноманіття культурних форм, і головне — ефект, який ця соціальна технологія має для рівня життя (доступ до медичної допомоги, продуктів харчування, інформації, творів культури і мистецтва тощо). Якщо з позицій відповідності таким критеріям оцінювати вплив ІКР на соціально-економічний розвиток, висновок буде не на користь останньої.

Висновки. Історично інститути ІВ створювались як *засіб* досягнення суспільно корисних завдань: стимулювання творчості, винахідництва, НДДКР, захисту споживача від підробок. Як тільки їх діяльність перетворюється на *самоціль*, вони вироджуються і починають виконувати протилежні функції: обмежують свободу творчості, стимулюють появу численних посередників, гальмують інтелектуальний розвиток, посилюють технологічну нерівність у світі. Визначені вище механізми формування і розподілу ІКР, що застосовуються ТНК і підтримуються на міжнародному рівні країнами базування їх штаб-квартир, сприяють використанню ІКР для розширеного відтворення неефективних відносин, викривлених форм застосування інтелектуальної праці, зростанню витрат утримання системи охорони і захисту ІВ, вилученню ресурсів менш розвинених країн і т. д. замість стимулювання інноваційного розвитку. Порушується базовий принцип балансу інтересів суб'єктів відносин

ІВ. Утім існує певний потенціал використання заходів державного регулювання для забезпечення виконання ІКР функції стимулювання інноваційного розвитку. Актуальними є більш глибокі дослідження природи ІКР, виокремлення її з інших видів квазіренти для розроблення дієвих заходів впливу на рентні відносини у сфері ІВ як на національному, так і міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьєва (Горська) К. Зміни концептуальних засад авторсько-правового регулювання в умовах глобалізації інформаційного простору / К. Афанасьєва (Горська) // Теорія і практика інтелектуал. власності. – 2014. – № 5. – С. 5–13.
2. Алексеева Д. А. Интеллектуальная собственность и общественное развитие: проблемы эффективности и справедливости [Електронний ресурс] / Д. А. Алексеева // Вопросы философии. – 2015. – № 3. – С. 63–72. – Режим доступу: <http://www.vphil.ru>.
3. Скобарев А. А. Двойственность и противоречия интеллектуальной собственности в развитой рыночной экономике [Електронний ресурс] / А. А. Скобарев, В. И. Лячин // Молодой ученый. – 2012. – № 2. – С. 139–144. – Режим доступу: <http://www.moluch.ru/archive/37/4168/>.
4. Карпенко О. А. Инновационная рента в системе рентных отношений [Електронний ресурс] / О. А. Карпенко, Л. В. Левченко // Вестн. Ом. ун-та. Серия «Экономика». – 2010. – № 4. – С. 25–30. – Режим доступу: <http://www.cyberleninka.ru>.
5. Касьянова А. К. Роль интеллектуальной ренты в современной экономике [Електронний ресурс] / А. К. Касьянова. – Режим доступу: <http://innclub.info/wp-content/uploads/2012/02/касыянова.doc>.
6. Латков А. Типология квазирентных доходов в современной экономике [Електронний ресурс] / А. Латков // Вестн. Саратов. ГСЭУ. – 2007. – № 15(1). – Режим доступу: http://www.seun.ru/content/nauka/5/4/doc/17_2007.pdf.
7. Акерман Е. Н. Методический подход к оценке интеллектуальной ренты на региональном уровне [Електронний ресурс] / Е. Н. Акерман, Ю. С. Бурец // Вестн. Том. ГУ. – 2013. – № 374. – С. 122–126. – Режим доступу: <http://www.cyberleninka.ru>.
8. Гандзюк Ю. Особливості відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв / Ю. Гандзюк // Інтелектуал. власність. – 2015. – № 1. – С. 11–17.
9. Микеле Болдрин. Интеллектуальная монополия несовместима с экономическим прогрессом / Микеле Болдрин // Інтелектуал. власність. – 2012. – № 8. – С. 54–58.
10. Андрощук Г. Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми / Г. Андрощук // Теорія і практика інтелектуал. власності. – 2014. – № 1. – С. 72–84.
11. Валле Віра. Парадокси права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Віра Валле. – К. : Освіта України, 2010. – 448 с. – Режим доступу: <http://www.academia.edu>.
12. Олефір А. Правове регулювання інтелектуальної власності і інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС (Ч. 1) / А. Олефір // Теорія і практика інтелектуал. власності. – 2014. – № 5. – С. 79–93.

13. Носик А. Патент на сутры Патанджали [Електронний ресурс] / А. Носик // Сноб. – 2010. – 10 июня – Режим доступа: <http://www.snob.ru>.
14. Воронцова К. Права суб'єктів інтелектуальної власності на традиційні знання у сфері охорони здоров'я / К. Воронцова // Теорія і практика інтелектуал. власності. – 2014. – № 6. – С. 21–29.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Т. М. Камінська, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Kaminska T. M., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Е. Н. ЛЕВКОВЕЦ

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ КВАЗИРЕНТА КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: ПЕРЕСМОТР КОНЦЕПЦИИ

Исследованы механизмы формирования, распределения, использования в условиях глобализации интеллектуальной квазиренты (ИКР), обуславливающие превращение последней из фактора стимулирования инновационного развития в фактор монополизации мировых рынков и торможения процессов создания и диффузии знаний. Уточнена суть ИКР, определены критерии эффективности. Акцентируется внимание на современных трансформациях механизмов формирования и распределения ИКР ТНК, позволяющих получать сверхприбыли вопреки, а не за счет интеллектуальной составляющей.

Ключевые слова: интеллектуальная рента, транснациональные корпорации, механизмы формирования и распределения, баланс интересов.

О. М. LEVKOVETS

Ph.D., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

AN INTELLECTUAL QUASI-RENT AS A FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT: REVISION OF THE CONCEPT

Problem setting. Research of contemporary mechanisms of formation and distribution of innovative development aimed at searching ways of reformation of the current system of intellectual property protection is of considerable importance.

Recent research and publications analysis. Innovative development relationship nature has been examined by Yu. Yakovets, O. Karpenko, A. Kasianova, A. Latkov, etc. Scientific papers of H. Androshchuk are of great significance. Contradictions of relationship development in the intellectual property area have been considered by V. Valle and A. Olefir.

Paper objective. The paper objective is to indicate contradictions of conceptual vision of innovative development as a factor of innovative development under globalization conditions.

Paper main body. An intellectual rent is a stable surplus profit gained due to usage of renewable intellectual factors of production, which are not related to exploitation of natural resources, that emerges as a result of temporary monopoly of an intellectual product. Peculiar features of the quasi-rent (IQR) are as follows: an initial source of the IQR is not a natural resource, but intelligence, knowledge, experience being implemented in technologies, etc.; its existence is restricted by time limits; it is compensation for human capital generated and implemented in innovations and for a risk. Transnational corporations (TNC) apply a set of mechanisms for formation and distribution of the IQR in their favor, namely: value chain creation; impediment of research and developments of rivals; formation of patent unions; unfair competition, etc. Mechanisms of public regulation of the formation and distribution of the IQR in favor of a society encompass: compulsory licensing; parallel import of medicines; creation of traditional knowledge registers. Unification and expansion of international standards of intellectual property regulation enable some countries and corporations to withdraw a global rent through institutional innovations (the TRIPS agreements within WTO agreements, etc.).

Conclusions of the research. The mechanism of formation and distribution of the IQR, applied by TNC, impedes processes of creation and diffusion of knowledge. Research of IQR components and its separation from other quasi-rent types for the purpose of development of effective measures of influence on rent relationships in the intellectual property area is of considerable importance.

Short Abstract for an article

Abstract. The author has examined mechanisms of formation, distribution, and application of an intellectual quasi-rent (IQR) under globalization conditions, which stipulates transformation of the IQR from a factor of innovative development stimulation to a factor of world market monopolization and impediment of processes of creation and diffusion of knowledge. The author has specified the IQR sense and determined efficiency criteria. The article considers modern transformations of the mechanisms of formation and distribution of an IQR of transnational corporations, which stipulates gaining surplus profits regardless of an intellectual component, but not due to it.

Key words: intellectual quasi-rent, transnational corporations, mechanisms of formation and distribution, balance of interests.